Kulturutskottets betänkande 1989/90:KrU1

Kulturmiljövård

1989/90
KrU1

Sammanfattning

I betänkandet behandlas ett antal motioner om kulturmiljöfrågor. Flertalet av motionsyrkandena avser innehållet i kulturminneslagen — som trädde i kraft vid det senaste årsskiftet — eller bestämmelser som har anknytning till denna.

Utskottet vidhåller uppfattningen att den huvudprincip som hittills gällt för kostnadsansvaret för arkeologiska undersökningar skall gälla även i fortsättningen, nämligen att den för vars skull en fornlämning måste avlägsnas bör bekosta den arkeologiska undersökningen.

Beträffande frågan om regeringen skall kunna ge tillstånd till försäljning av vissa fornfynd — porslinsskärvor som bärgats från vraket Ostindiefararen Götheborg — redovisar utskottet vissa synpunkter. Detsamma gäller frågan om fyren Svenska Högarna skall förklaras för statligt byggnadsminne.

Beträffande bl.a. skydd för sjunkna fartyg, lagskyddet för kulturhistoriskt värdefulla parker och bevarande av fäbodbruket avstyrker utskottet med utförlig motivering framställda motionskrav.

Vid betänkandet har fogats tre reservationer.

Motionerna

1988/89:Kr233 av Kjell Johansson (fp) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om behovet av en översyn av lagstiftningsskyddet för kulturhistoriskt värdefulla parker.

1988/89:Kr246 av Marianne Jönsson (c) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om behovet av lagstiftning om antikvariskt skydd för sjunkna fartyg, yngre än 100 år.

1988/89:Kr256 av Nils T Svensson och Kurt Ove Johansson (båda s) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om kostnadsfördelningen av arkeologiska undersökningar i samband med bostadsbyggande.

1 *Riksdagen 1989/90. 13 saml. Nr KrU1*

1988/89:Kr260 av Jan-Erik Wikström och Anne Wibble (båda fp) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna att fyren på Svenska Högarna bör förklaras för statligt byggnadsminne enligt förordningen (1988:1229) om statliga byggnadsminnen m.m.

1988/89:Kr270 av Ragnhild Pohanka och Birger Schlaug (båda mp) vari yrkas

1. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om fäbodbruket och dess roll i ett levande kulturlandskap,

2. att riksdagen hos regeringen begär förslag om hur det levande fäbodbruket skall kunna utvecklas.

1988/89:Kr286 av Lars Ahlström m.fl. (m,fp,c,mp) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om försäljningen av fynd från Ostindiefararen Götheborg.

1988/89:Kr314 av Ingrid Sundberg m.fl. (m) vari yrkas

8. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om arkeologiska undersökningar,

1988/89:Kr334 av Rosa Östh (c) vari yrkas

1. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om kostnadsansvaret vid arkeologiska utgrävningar,

2. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om redovisning av påträffade fornlämningar.

1988/89:Kr335 av Ulla Tillander (c) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om statlig ersättning vid arkeologiska utgrävningar som har ett riksintresse.

1988/89:Kr349 av Margó Ingvardsson och Jan Strömdahl (båda vpk) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om att fyren Svenska Högarna bör förklaras för statligt byggnadsminne enligt förordningen (1988:1229) om statliga byggnadsminnen m.m.

Inledning

Efter förslag av regeringen i proposition 1987/88:104 om kulturmiljövård antog riksdagen lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. (i fortsättningen kallad kulturminneslagen), som trädde i kraft den 1 januari i år. Propositionen bereddes av kulturutskottet, som behandlade den i sitt av riksdagen godkända betänkande KrU 1987/88:21. Utskottet tillstyrkte lagförslaget med en detaljändring av lagteknisk karaktär. I vissa avseenden gjorde utskottet uttalanden av betydelse för lagens tillämpning.

Kulturminneslagen har ersatt bl.a. lagen (1942:350) om fornminnen (fornminneslagen), lagen (1960:690) om byggnadsminnen (byggnadsminneslagen) och lagen (1985:1104) om skydd mot utförsel av vissa äldre kulturföremål.

I propositionen preciserades också — i fem satser — målen för den statliga kulturmiljövården. Efter förslag i propositionen och tillstyrkande av utskottet utpekades fyra områden inom kulturmiljövården som prioriterade för ökade insatser. Det gäller åtgärder mot luftföroreningarnas och försurningens skadeverkningar på miljön, insatser för vård av kulturlandskap och fornlämningar, insatser för stöd till byggnadsvården samt information och kunskapsuppbyggnad om kulturmiljön.

Central myndighet för kulturmiljövården är riksantikvarieämbetet och statens historiska museer (i fortsättningen benämnd RAÄ). På det regionala planet har länsstyrelserna viktiga uppgifter enligt kulturminneslagen. Vid varje länsstyrelse finns en kulturmiljöenhet med en tjänst för länsantikvarie. Vissa länsstyrelser har även fått tjänster som biträdande länsantikvarier.

Även länsmuseerna fullgör viktiga uppgifter inom kulturminnesvården. Uppgifterna är inte lagreglerade (se KrU 1987/88:21 s. 10) men i förordningen (1977:546) om statsbidrag till regionala museer finns bestämmelser om att museerna bl.a. skall biträda RAÄ, länsstyrelserna och kommunerna med kulturminnesvårdande uppgifter.

Vissa frågor om arkeologiska undersökningar (motionerna Kr256, Kr314 yrk. 8, Kr334 och Kr335)

Motionerna

I motion Kr334 tas upp frågan om kostnadsansvaret för arkeologiska undersökningar. Motionären framhåller att kulturminneslagen inte innehåller några ändringar av betydelse i förhållande till vad som gällde enligt fornminneslagen. Hon anser att kostnaderna för arbetsföretagen måste begränsas eftersom utvecklingen eljest kan leda till utarmning av stadskärnan i små, äldre städer. I motionen redovisas utförligt situationen för Enköping. Det framhålls att eftersom de flesta fornlämningar anses vara av riksintresse är det orimligt att vissa orter skall drabbas av mycket höga kostnader i samband med arkeologiska utgrävningar. Byggherrens kostnader för utgrävningar måste begränsas genom regler, som innebär att staten svarar för kostnaderna över visst belopp. Motionären anser det också vara angeläget att de fornminnen som påträffas vid utgrävningar blir föremål för redovisningar som kommun och arbetsföretag kan ta del av.

I motion Kr335 anförs också att om arkeologiska utgrävningar måste ske på grund av att det finns ett riksintresse bör staten stå för en del av kostnaden. Motionären framhåller att arbetsföretagens kostnader påverkar boendekostnaden.

Likartade synpunkter anförs i motion Kr256. Motionärerna framhåller bl.a. att utredningskostnaderna inte täcks av det statliga ränte- och amorteringsfria lån som nu kan beviljas.

I motion Kr314 erinras om att undersökningar av fornlämningar är dyra. Motionärerna framhåller mot denna bakgrund att den vetenskapliga kompetens som finns inom och utom landet måste få utnyttjas på ett friare sätt så att inte en monopolsituation föreligger. En fri konkurrens måste nämligen råda även inom detta område, anförs det.

Gällande lagbestämmelser, m.m.

Lagbestämmelser om fornminnesvården finns i 2 kap. kulturminneslagen. Bestämmelserna ersätter bestämmelser i fornminneslagen. De grundläggande principerna i sistnämnda lag kvarstår oförändrade.

Fasta fornlämningar är skyddade enligt kulturminneslagen (2 kap. 1 § första stycket). I lagen preciseras närmare vilka lämningar som är fasta fornlämningar (se närmare härom 2 kap. 1 § andra stycket samt följande huvudavsnitt).

Enligt 2 kap. 6 § är det förbjudet att utan tillstånd rubba, ta bort, gräva ut, täcka över eller genom bebyggelse, plantering eller på annat sätt ändra eller skada en fast fornlämning.

I 7— 9 §§ regleras de befogenheter med fornlämningar som tillkommer RAÄ och länsstyrelserna.

Regler om ingrepp i fast fornlämning finns i 10— 15 §§.

Utgångspunkten för reglerna är att tillstånd till sådant ingrepp får ges bara om det vid en noggrann intresseavvägning kan anses finnas skäl för ingrepp som är mycket tunga i förhållande till fornlämningens betydelse. Varje ingrepp bör begränsas så mycket som möjligt.

Bestämmelserna innehåller sammanfattningsvis följande. Länsstyrelsen är tillståndsmyndighet. Denna skall göra en sådan intresseavvägning som angetts ovan. Som villkor för tillstånd får ställas skäliga krav på att företagaren bekostar särskild undersökning för dokumentation av fornlämningen eller särskilda åtgärder för att bevara den. Den som planerar ett arbetsföretag bör i god tid ta reda på om någon fast fornlämning, efter vad som är känt, berörs av företaget. Vid större markexploateringar skall den exploaterande bekosta en särskild utredning, om en sådan är befogad för att ta reda på om någon fornlämning, känd eller dittills okänd, kan beröras av företaget. Innan länsstyrelsen beslutar om tillstånd till och villkor för ingrepp i en fast fornlämning skall länsstyrelsen ha möjlighet att på företagarens bekostnad göra en arkeologisk förundersökning av fornlämningen för att få ett tillfredsställande beslutsunderlag. Länsstyrelsen bör, så långt det är möjligt, kostnadsberäkna sådana särskilda åtgärder som ställs som villkor för tillstånd. Denna beräkning skall ha betydelse för företaga-

rens kostnadsansvar. De omständigheter som medför att företagaren — i motsats till normalfallet — inte skall ha ansvar för arkeologiska undersökningskostnader eller motsvarande åtgärder, anges i 2 kap. 14 § andra stycket kulturminneslagen. Företagaren svarar inte för kostnad som

1. hänför sig till en fornlämning som inte förut varit känd,
2. väsentligt överstiger vad länsstyrelsen angett i beslut om tillstånd,
3. hänför sig till arkeologisk förundersökning, om länsstyrelsen inte lämnar tillstånd till ingrepp i fornlämningen, eller
4. hänför sig till arkeologisk förundersökning eller särskild undersökning, om det visar sig att någon fornlämning inte berörs av arbetsföretaget.

De nya reglerna har ersatt den tidigare obillighetsregeln i fornminneslagen, som varit föremål för tolkning av högsta domstolen i det s.k. Kransenmålet från Uppsala (NJA 1982 s. 547).

Vid behandlingen av lagförslaget förra året tog utskottet — i sitt av riksdagen godkända betänkande KrU 1987/88:21 s. 13 — med anledning av en motion upp frågan om ansvaret för de höga kostnaderna för arkeologiska utgrävningar som drabbar exploatörer vid byggföretag i Sigtuna, Skara, Visby och andra städer med medeltidskärnor. Bl.a. framhölls i motionen att det i sista hand är de blivande hyresgästerna som drabbas av kostnaderna. Motionärerna ansåg att statsmakterna skulle låta utarbeta nya riktlinjer för arkeologiska utgrävningar som syftade till att begränsa verksamhetens totala omfattning. En precisering borde ske av vad som i framtiden skulle anses vara av riksintresse och staten borde ensam svara för kostnaderna, när detta riksintresse skulle hävdas genom en arkeologisk utgrävning. Det fick i ökad utsträckning överlåtas till kommande generationer att svara för de utgrävningar som med hänsyn till de samhällsekonomiska konsekvenserna inte kunde komma till stånd under de närmaste åren.

Utskottet anförde följande (s. 13):

Som utskottet framhöll förra året, då en motion med likartat innehåll behandlades, synes förslaget om riktlinjer med det innehåll som ovan redovisats stå i strid med såväl de principer som den nuvarande fornminneslagen bygger på som de förslag som arkeologiutredningen lagt fram och som fått stöd av det stora flertalet remissinstanser (KrU 1986/87:15 s. 7). Riksdagen uttalade år 1979, då översynen av fornminneslagen initierades, att någon saklig försämring av skyddet för fornlämningar inte borde komma i fråga. De förslag som läggs fram i propositionen tillgodoser enligt utskottets mening riksdagens önskemål. Ett bifall till motionsförslaget skulle däremot kunna leda till en försämring av skyddet för fornlämningar. Som kulturministern framhöll i budgetpropositionen 1987 (bil. 10 s. 388) skulle ett väsentligt utökat kostnadsansvar också resultera i en ökad statlig planering och styrning av den arkeologiska undersökningsverksamheten och därmed påverka kommunernas och exploatörernas planering. Utskottet vill

liksom förra året uttala sin anslutning till vad arkeologiutredningen anfört av innehåll att det är ett nationellt intresse att bevara fornlämningarna, medan det allmänt sett inte är något riksintresse att låta ta bort dem. Den för vars skull fornlämningen måste avlägsnas bör därför bekosta den arkeologiska undersökningen.

I enlighet med det anförda ansåg utskottet att riksdagen borde godta de principer på vilka regeringens lagförslag i här aktuell del byggde.

Likaledes med anledning av motionskrav behandlades i lagstiftningsärendet även möjligheten att begränsa undersökningskostnaderna för arbetsföretagen utan att staten drabbas av någon motsvarande kostnadsökning. Utskottet anförde:

Utskottet vill med anledning av motionsönskemålen hänvisa till vad som anfördes i budgetpropositionen 1987 (bil. 10 s. 394— 395) och i utskottets ovan nämnda betänkande KrU 1986/87:15 (s. 8— 9). I propositionen framhölls bl.a. att det är angeläget att de möjligheter som finns att rationalisera verksamheten väl tas till vara i vad gäller förändringar av de fältarkeologiska metoderna. Det är också angeläget att resultaten från tidigare undersökningar kan bearbetas och utvärderas med sikte på att bl.a. i möjligaste utsträckning reducera omfattningen av undersökningarna, t.ex. beträffande fornlämningstyper som tidigare väl utforskats. I propositionen framhölls vidare att det är angeläget att de kunskaper som löpande vinns genom de arkeologiska undersökningarna kan ligga till grund för länsstyrelsernas beslut och bedömningar av erforderliga undersökningar vid tillstånd till borttagande av fornlämningar. Det är en viktig del av RAÄ:s uppgift som central myndighet för kulturminnesvården att stödja länsstyrelsernas kunskapsuppbyggnad i dessa avseenden.

Utskottet vill understryka angelägenheten av att dessa uttalanden uppmärksammas i det fortsatta arbetet rörande kulturminnesvården. Utskottet vill också hänvisa till vad som i nämnda utskottsbetänkande redovisades om ökade möjligheter för RAÄ att i vissa fall bekosta fördjupade inventeringar och arkeologiska prospekteringar.

Bidrags- och lånemöjligheter

I fornminneslagen fanns bestämmelser om att arbetsföretag som inte var allmänt eller större enskilt skulle vara befriad från kostnadsansvar. Kostnadsbefrielse — helt eller delvis — med stöd av bestämmelserna gavs ett mindre antal företag per år i former som reellt hade karaktären av bidragsgivning från RAÄ. Denna ordning har numera konfirmerats. Mindre arbetsföretag befrias därför inte från kostnadsansvar med stöd av lagbestämmelser i kulturminneslagen. I stället ges en bidragsmöjlighet med stöd av förordningen (1988:1189) om bidrag till kostnader för undersökning m.m. av fast fornlämning. Förordningen innehåller bl.a. att statsbidrag får ges i mån av tillgång på medel samt att bidrag får lämnas om arbetsföretaget är av begränsad omfattning

och det med hänsyn till omständigheterna framstår som skäligt att företagaren avlastas kostnaderna för de arkeologiska åtgärderna. Som arbetsföretag av begränsad omfattning får anses bl.a. sådana som innebär mindre förändringar i nyttjandet av en byggnad, en anläggning eller ett markområde.

För budgetåret 1988/89 avsatte RAÄ för bidrag enligt förordningen 150 000 kr. Motsvarande belopp för innevarande budgetår är lika stort.

Efter förslag av regeringen har med giltighet fr.o.m. budgetåret 1987/88 införts en möjlighet till tilläggslån för arkeologiska undersökningskostnader i samband med bostadsbyggande (prop. 1986/87:100, bil. 13 s. 41, bet. BoU 1986/87:10 och 20, rskr. 1986/87:248, se även bet. BoU 1987/88:10 s. 58). För innevarande budgetår är låneramen för ändamålet — liksom för ettvart av budgetåren 1987/88 och 1988/89 — 2,5 milj. kr. (prop. 1988/89:100 bil. 13, bet. 1988/89:BoU7 s. 72, rskr. 1988/89:175). Enligt vad utskottet inhämtat har hela låneramen för ettvart av budgetåren 1987/88 och 1988/89 utnyttjats. Dessutom har ett överdrag för sistnämnda budgetår på ca 150 000 kr. förts över till budgetåret 1989/90.

Utskottet har vidare inhämtat följande. Hitintills har inte någon låneansökan avslagits. Enligt bidragsbestämmelserna räknas inte kostnader för maskintid och grovarbetskraft som bidragsberättigad kostnad. Detta innebär — enligt länsbostadsnämnden i Malmö — att ca 30— 40 % av den totala undersökningskostnaden inte täcks av tilläggslånet. Lånebeloppen reduceras inte. Lånens storlek bestäms av de fakturerade arkeologikostnaderna.

Utförandet av arkeologisk undersökningsverksamhet

Den arkeologiska undersökningsverksamheten i samband med exploateringar utförs i flertalet fall av RAÄ, som har en särskild uppdragsenhet (UV) med regionala kontor ute i landet. Även vissa regionala och kommunala museer utför arkeologiska uppdrag.

Med anledning av motionskrav syftande till en ökad konkurrens på området har utskottet framhållit att det inte finns något som hindrar att även andra institutioner än de som nu i allmänhet utför arkeologiska undersökningar utnyttjas för ändamålet. Även universitetsinstitutionerna gör undersökningar, men universiteten saknar inom detta område en särskild organisation för att kunna åta sig uppdragsverksamhet (se senast bet. KrU 1987/88:21 s. 14).

Motionen

Motionären erinrar inledningsvis om reglerna för skydd av sjunkna fartyg och framhåller att bestämmelserna inte är tillräckliga för att ge ett godtagbart skydd för kulturhistoriskt värdefulla vrak. Motionären redovisar ett konkret fall som rör ett mer än 100-årigt fartyg som sjunkit utanför Öland men som inte har antikvariskt skydd, eftersom det sjunkit först år 1925. Kalmar museum har fått ensamrätt till bärgningen under två år. Motionären anser att länsantikvarien genom lagstiftning bör ges möjlighet att lägga ut ett skydd som varar längre än två år. Föreskrifter bör få ges om vad som får göras i fråga om vraket. Avsikten med lagstiftningen bör vara att säkerställa möjligheterna att också i framtiden bedriva värdefull kulturhistorisk forskning kring våra kuster.

Gällande bestämmelser, m.m.

Bestämmelser om skydd för fornminnen finns som tidigare angetts i 2 kap. kulturminneslagen. Fasta fornlämningar är vissa — i åtta punkter — angivna lämningar efter människans verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna. Till sådana lämningar hör skeppsvrak, om minst 100 år kan antas ha gått sedan skeppet blev vrak (2 kap. 1 § första stycket p. 8). Fornfynd är bl.a. föremål som saknar ägare när de hittas och som påträffas i eller vid en fornlämning och har samband med denna (2 kap. 3 §). Beträffande innehållet i gällande bestämmelser om bl.a. skydd, vård och undersökning av fornlämning hänvisar utskottet till föregående avsnitt.

Det i lagtexten angivna hundraårsrekvisitet har överförts från fornminneslagen. I denna lag infördes år 1967 bestämmelser med syfte att skydda sjöfynd av kulturhistoriskt värde (prop. 1967:19, bet. 3LU 14, rskr. 109). I lagstiftningsärendet fördes en ingående diskussion om vilken tidsgräns som skulle gälla — i en departementspromemoria hade föreslagits etthundrafemtio år. Regeringen föreslog och riksdagen godtog hundraårsrekvisitet.

I proposition 1987/88:104, som innehöll förslaget till kulturminneslag, togs upp till diskussion frågan om att låta detta rekvisit gälla generellt, således även för andra fasta fornlämningar än skeppsvrak. Föredragande statsrådet anförde följande (s. 35) efter att ha erinrat om att — förutom för skeppsvrak — någon tidsgräns som anger när en lämning anses bli en fast fornlämning inte fanns i fornminneslagen:

Redan i propositionen till fornminneslagen (prop. 1942:8 s. 34 ff) diskuterades om en tidsgräns på etthundra år skulle införas men detta avvisades eftersom det finns lämningar av många olika slag för vilka karaktären av minnesmärke relativt snabbt kan antas uppkomma medan andra anläggningar bör vara betydligt äldre. Jag ansluter mig till

detta resonemang och föreslår inte någon ändring härvidlag. Det kan, som bl.a. kammarkollegiet gjort, ifrågasättas om hundraårsgränsen bör behållas för skeppsvrak. Jag föreslår dock inte någon ändring på denna punkt. Det bör få ankomma på RAÄ att göra den samlade värderingen om behovet av vidgat lagskydd för skeppsvrak och i så fall återkomma till regeringen med förslag därom.

I det nämnda yttrandet av kammarkollegiet hänvisades till att RAÄ och statens sjöhistoriska museum i det ovan redovisade lagstiftningsärendet år 1967 förordat en mera elastisk tidsgräns (än den i departementspromemorian föreslagna om 150 år), som skulle innebära skydd för sjöfynd som gått förlorade "under gångna tider". RAÄ erinrade om begreppen "forna tider" i fornminneslagen och "gången tid" i byggnadsminneslagen samt anförde (prop. 1967:19 s. 19):

I båda dessa lagar är således en mer elastisk tidsgräns avgörande för frågan om de viktigare objekten skall omfattas av lagstiftningen eller ej. Enligt ämbetet bör det finnas anledning att som minne av vår kulturutveckling bevara också fartyg som gått förlorat inom en sådan mer elastisk tidsgräns och som kanske konstruerats för ett speciellt ändamål och därför är enastående i sitt slag. Begreppsmässigt måste flera beröringspunkter anses föreligga mellan fast fornlämning, byggnadsminne och fartygsvrak. Tidsgränsen 150 år synes ämbetet alltför vid. Ämbetet föreslår att lagförslagets 1 § ändras på så sätt att föremål som gått förlorade under "gången tid" tillhör staten.

I lagen (1984:983) om ensamrätt till bärgning finns bestämmelser som avser andra skeppsvrak än sådana som omfattas av bestämmelserna i kulturminneslagen. Enligt förstnämnda lag kan efter ansökan hos länsstyrelsen den som vill bärga sjunket gods som har övergetts av ägaren få ensamrätt till bärgning. En lämplighetsprövning av den sökande skall ske. Har flera ansökningar gjorts skall länsstyrelsen pröva vilken av sökandena som från allmän synpunkt bör ha företrädet. I sitt beslut om ensamrätt skall länsstyrelsen meddela sådana föreskrifter som krävs för att bärgningen inte skall medföra skada eller olägenhet för enskilda intressen.

Lagen har ersatt en kungörelse från 1941, som innehöll bl.a. att ensamrätt inte fick medges för längre tid än två år. I proposition 1984/85:7, som innehöll förslag till den nya lagen, anfördes bl.a. följande (s. 25):

Eftersom den föreslagna lagen syftar till att uppmuntra till bärgning, bör en grundläggande utgångspunkt vara att bärgningen skall ge resultat inom rimlig tid. För att åstadkomma en önskad effektivitet bör därför en bärgare inte tillåtas att under en lång tid utestänga andra bärgare. Från den synpunkten kunde det vara motiverat att också i den nya lagen begränsa ensamrätten till två år. Emellertid kan vissa bärgningsföretag vara av sådan art att det redan från början kan förutses att de inte kan ge resultat eller slutföras inom två år. Det skulle för

sådana fall vara opraktiskt att i lagen föreskriva en viss maximitid. Någon maximitid har därför inte angetts i det förevarande lagrummet. I de fall som nu avses bör i stället från början ensamrätt ges för den tid som anses rimlig. I allmänhet bör dock tiden för ensamrätt inte överstiga två år.

Om bärgaren önskar förlängning av tiden, får han göra en ny ansökan hos länsstyrelsen. I regeringsärenden angående förlängning av tiden för ensamrätt har sjöfartsverket såsom remissinstans anfört att förlängning bör medges bara om särskilda skäl föreligger, dvs. att sökanden har påbörjat arbetet under tillståndstiden och kan visa att ytterligare tid behövs för att arbetet skall kunna slutföras. Motsvarande bör gälla när en bärgare gör en ny ansökan om ensamrätt.

Vid riksdagsbehandlingen diskuterades ingående frågan om lämplighetsprövningen (se LU 1984/85:11). I nämnda av riksdagen godkända betänkande anförde lagutskottet i sammanhanget att det är viktigt att lagstiftningen är så utformad att bärgning uppmuntras.

Här bör slutligen nämnas att, enligt vad utskottet inhämtat, RAÄ avser att utge allmänna råd avseende länsstyrelsernas handläggning av ärenden om skeppsvrak enligt 2 kap. 2 § kulturminneslagen.

Försäljning av fornfynd (motion Kr286)

Motionen, m.m.

Ostindiefararen Götheborg förliste i september 1745 utanför Nya Älvsborgs fästning i inloppet till Göteborgs hamn. Hon var då på hemväg efter sin tredje resa till Kina. Stiftelsen Ostindiefararen Götheborg bedriver sedan år 1986 marinarkeologiska utgrävningar av fartyget. I motionen anförs bl.a. följande:

Huvuddelen av de fynd som gjorts vid den marinarkeologiska undersökningen består av skärvor av den stora mängd porslin som fartyget medförde från Kina. Ett inte obetydligt antal hela porslinsföremål påträffades också. Skärvorna har efter rengöring sorterats efter fyndplats, föremålstyp och dekor. På grundval härav har föremålens form och dekor kunnat i detalj rekonstrueras. Tillsammans ger resultatet av detta arbete en god bild av sammansättningen av den porslinslast, som Götheborg medförde från Kanton 1745. - - -

Hittills, januari 1989, har ca 2 miljoner enstaka skärvor, vägande 2 ton, genomgåtts, granskats och katalogiserats. Ur museal synpunkt kan denna stora mängd skärvor omöjligen inregistreras och sparas. Avsikten är att bevara ett representativt urval innehållande prover på alla de typer av föremål och mönster som påträffats samt att överlämna detta till Göteborgs museer. Den stora mängd av skärvor som därefter saknar större vetenskapligt intresse och knappast i sin helhet kan bevaras utan stora olägenheter och kostnader torde utan större men kunna avyttras.

För att kunna fortsätta och fullfölja den marinarkeologiska undersökningen av Ostindiefararen Götheborg fordras dock att medel för detta ändamål anskaffas. Dessa skulle då huvudsakligen användas för den undersökning av fartygets konstruktion och utrustning som planeras. De många föremålen från bl.a. besättningens ägodelar som vittnar om livet ombord utgör en annan intressant och viktig del av denna undersökning.

Från allmänhetens sida har intresset för porslinsskärvorna också varit mycket stort. Skulle Stiftelsen därför som souvenirer kunna få försälja en del av den stora mängd porslinsskärvor som bärgats och som ständigt växer, skulle detta utan tvivel kunna ge ett inte oväsentligt tillskott till inkomsterna och bidraga till att möjliggöra en fortsättning av de marinarkeologiska undersökningarna i samma omfattning som hittills och i linje med vad ovan anförts.

Riksantikvarieämbetet borde därför bevilja Stiftelsen Ostindiefararen Götheborg tillstånd att som souvenirer få försälja en del av de porslinsskärvor som bärgats från vraket av Ostindiefararen Götheborg.

Lagbestämmelser om fyndfördelning, m.m.

I 2 kap. 17 § kulturminneslagen stadgas att RAÄ genom fyndfördelning får överlåta statens rätt till fornfynd på museum som åtar sig att vårda det i framtiden på ett tillfredsställande sätt. Av bestämmelser i 2 kap. 1, 3 och 4 §§ följer att de i motionen aktuella fynden skall tillfalla staten.

I den fram till årsskiftet 1988-1989 gällande fornminneslagen fanns motsvarande bestämmelser. Dessa hade i princip samma innehåll som bestämmelserna i den nu gällande lagen med den avvikelsen att i fråga om fynd av större betydelse fick överlåtelse på museum ej ske utan regeringens medgivande (se 9a, 9b och 13 §§).

Varken den nya eller den gamla lagen innehåller något bemyndigande för RAÄ att medge försäljning av fornfynd. Grunderna för hur statens egendom får disponeras finns i 9 kap. 8 och 9 §§ regeringsformen. Statens medel och dess övriga tillgångar står med vissa här icke aktuella undantag till regeringens disposition. Riksdagen fastställer i den omfattning som behövs grunder för förvaltningen av statens egendom och förfogande över den. Riksdagen kan därvid föreskriva att åtgärder av visst slag ej får vidtagas utan riksdagens tillstånd.

Beslut av RAÄ rörande försäljning av porslinsskärvor

RAÄ fattade i mars 1988 beslut rörande en ansökan från Stiftelsen Ostindiefararen Götheborg om tillstånd att som souvenirer få försälja en del av de porslinsskärvor som tagits upp från vraket under dykningar åren 1985— 1987. Ansökan togs inte upp till prövning i sak. Hänvisning skedde till vissa av de bestämmelser i fornminneslagen som angivits ovan samt till angivna lagrum i regeringsformen.

I en samtidigt avgiven särskild skrivelse redovisade RAÄ sin principiella uppfattning i sakfrågan rörande försäljning av fornfynd. I skrivelsen angavs inledningsvis bl.a. att problemet att hantera fynd som innehåller stora mängder föremål av likartad karaktär aktualiserats vid några tillfällen under de senaste åren och att diskussioner under hand förts med olika museer och institutioner. De synpunkter som härvid framförts visar — anfördes det i skrivelsen — att det generellt råder mycket stor tveksamhet mot att försälja eller ge bort delar av fynd eller på annat sätt splittra ens sådana fynd som inte omedelbart synes kunna tillföra vetenskapen värdefullare ny kunskap. RAÄ delar denna uppfattning. RAÄ fortsatte:

Detta synsätt hänger ihop med den i arkeologiska sammanhang hävdvunna principen om att samlade fynd alltid bör bevaras så intakta som möjligt och på samma plats. Naturligtvis kan depositioner i de flesta fall accepteras.

De nu aktuella föremålen från Ostindiefararen Götheborg utgör visserligen endast en del av den ursprungliga lasten men enligt hittills gällande principer utgör de ett samlat fynd. Detta gäller oberoende av om resterande föremål i vraket tas upp eller inte. Mot denna bakgrund bör enligt RAÄ:s mening någon försäljning av fynd eller delar därav inte komma i fråga.

Före eventuella fortsatta arbeten utöver planerade undersökningar enligt gällande beslut måste ingående diskussioner föras mellan berörda parter. Bl.a. bör man utreda om det från vetenskaplig synpunkt kan anses motiverat att bedriva ytterligare undersökningar. Härvid måste också frågan om fyndets framtida placering belysas. Beslut härom tas dock först sedan undersökningarna avslutats och fullständiga rapporter föreligger.

Lagskyddet för kulturhistoriskt värdefulla parker (motion Kr233)

Motionen

I motionen framhålls betydelsen av att bevara kulturhistoriskt värdefulla miljöer. Motionären framhåller särskild vikten av att totalmiljöer och inte bara byggnadsminnesmärken bevaras; omgivningar i form av parker och värdefull naturmiljö måste också bevaras. Den enligt motionen alltför splittrade lagstiftningen på området bör ses över.

Utskottet vill här nämna att jordbruksutskottet senare under riksmötet kommer att behandla en motion om bevarande av park- och trädgårdsanläggningar av historiska skäl (Jo725).

Byggnadsminneslagen var avsedd att skydda byggnader av stort kulturhistoriskt värde. Med byggnad avsågs inte något annat än vad som i vedertagen mening var byggt [se närmare om begreppet byggnad: Underrättelser från RAÄ 1980:1 s. 10 och betänkandet (Ds U 1987:9) Kulturminneslag s. 155].

I 3 kap. 1 § första stycket kulturminneslagen stadgas följande:

En byggnad som är synnerligen märklig genom sitt kulturhistoriska värde eller som ingår i ett kulturhistoriskt synnerligen märkligt bebyggelseområde får förklaras för byggnadsminne av länsstyrelsen. Bestämmelserna om byggnadsminnen enligt detta kapitel får också tillämpas på park, trädgård eller annan anläggning av kulturhistoriskt värde.

Beträffande utvidgningen av byggnadsminnesinstitutets tillämpningsområde till att omfatta även kulturhistoriskt synnerligen märkliga parker, trädgårdar och liknande anläggningar anfördes i proposition 1987/88:104 (s. 49) följande:

Redan i dag har vissa parker inbegripits i byggnadsminnesförklaringen såsom ett byggnaden omkringliggande område och såsom sammanhörande med byggnaden. Särskilt i fråga om slotts- och herrgårdsanläggningar utgör byggnad och park regelmässigt en sammanhängande helhet i den arkitektoniska skapelsen med kulturhistoriska värden knutna till båda komponenterna. Samma kulturhistoriska värdering kan dock knytas till parkanläggningar "utan byggnad" eller t.ex. en trädgårdsanläggning. En annan företeelse som kan betraktas på samma sätt är t.ex. alléer. Avgörande för byggnadsminnesinstitutets tillämplighet bör vara att det är fråga om anläggningar som är att betrakta som medvetna arkitektoniska skapelser. Denna utgångspunkt utgör en avgränsning gentemot naturvårdslagens tillämpningsområde.

I sitt av riksdagen godkända betänkande KrU 1987/88:21 gjorde utskottet inte något särskilt uttalande rörande denna del av propositionen.

Innebörden av att en byggnad eller anläggning förklaras för byggnadsminne är att det därmed kommer att gälla särskilda föreskrifter för dess vård och underhåll. Den får vidare inte ändras utan medgivande från de kulturminnesvårdande myndigheterna.

Utredningen (U 1988:14) om förvaltning av vissa kulturmiljöer

Efter regeringens bemyndigande tillkallades i september 1988 en särskild utredare med uppdrag att utreda möjligheterna att skapa förbättrade förutsättningar för förvaltning av vissa kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer, särskilt herrgårdar och industriminnen. Det framhålls i utredningsdirektiven bl.a. att i en herrgårdsmiljö kan värdet t.ex. finnas i såväl mangårdsbyggnaden med tillhörande inventarier, i parkanläggning som i övrig bebyggelse och i det omgivande kulturlandskapet (dir. 1988:51).

Efter regeringens bemyndigande tillkallades förra året en särskild utredare för att göra en översyn av naturvårdslagen (1964:822). Enligt utredningsdirektiven (dir. 1988:36) skall översynen syfta till att kartlägga om den nuvarande lagstiftningen tar till vara naturvårdens intressen i tillräcklig omfattning. Utgångspunkten skall därvid vara att ge naturvårdslagen ökad tyngd i förhållande till annan lagstiftning på området liksom att skapa förutsättningar för en bättre samordning av de aktuella regelsystemen. I direktiven erinras om att riksdagen antagit kulturminneslagen och att utformningen av lagen är beroende av angränsande lagstiftning på det aktuella området, särskilt naturvårdslagen som också innehåller regler som möjliggör skydd av kulturlandskapsmiljöer. Utredaren bör överväga om naturvårdslagens bestämmelser till skydd för kulturvärden är ändamålsenligt utformade.

Frågan om fyren Svenska Högarna skall bli statligt byggnadsminne (motionerna Kr260 och Kr349)

Uppgifter om fyren

Fyren på Svenska Högarna i Blidö kommun i Stockholms skärgård är en järnkonstruktion, som konstruerats av Gustav von Heidenstam, fader till författaren Verner von Heidenstam. Ett tiotal Heidenstamfyrar finns i Sverige men fyren på Svenska Högarna är den enda i Stockholms län. Den ligger i ett naturreservat. Bevarandet av merparten av Heidenstamfyrarna har på olika sätt säkerställts för framtiden.

Motionerna

I motion Kr260 erinras om att fyren är den enda i sitt slag — en s.k. heidenstammare — i Stockholms län. Det framhålls att fyren är ett levande monument inte bara över en lotsled och en viktig fyrplats utan också över en epok i svensk sjöfart och svenskt fyrväsende. Om fyren rivs, anförs det, kommer hela landskapsbilden i havsbandet att förändras.

I motion Kr349 anförs likartade synpunkter.

I avsnittet om lagskyddet för kulturhistoriskt värdefulla parker anges förutsättningarna för byggnadsminnesförklaring (3 kap. 1 § första stycket KML). I andra stycket stadgas följande:

I fråga om byggnad av sådant värde som sägs i första stycket och som tillhör staten gäller de bestämmelser som regeringen meddelar om statliga byggnadsminnen. Om ett statligt byggnadsminne övergår till annan ägare än staten, skall det därmed utgöra ett byggnadsminne enligt denna lag.

I förordningen (1988:1229) om statliga byggnadsminnen m.m. lämnas närmare föreskrifter i ämnet. Enligt 2 § förordningen skall frågan om en byggnad skall förklaras för statligt byggnadsminne prövas av regeringen efter framställning från RAÄ.

I sitt av riksdagen godkända betänkande KrU 1987/88:21 om kulturmiljövård — i vilket behandlades bl.a. regeringens förslag i proposition 1987/88:104 till kulturminneslag — anförde kulturutskottet bl.a. (s. 18) att det är nödvändigt att man inom hela den statliga organisationen — inkl. de affärsdrivande verken — också i praktiken lever upp till de krav som sålunda ställs för insatser för skydd av kulturhistoriskt värdefulla byggnader. Skyddet för en kulturhistoriskt värdefull statlig byggnad får inte eftersättas av den anledningen att byggnaden inte är av central betydelse för den del av den statliga organisation som disponerar byggnaden, anförde utskottet (se även nämnda betänkande s. 8).

I betänkandet 1988/89:TU12 behandlade trafikutskottet motioner om bl.a. upprustning av fyren. Trafikutskottet anförde att kulturutskottets ovan redovisade uttalande samt bestämmelserna i den ovannämnda förordningen enligt trafikutskottets mening var ägnade att säkerställa att frågan om bevarandet av fyren Svenska Högarna får en allsidig bedömning.

Bevarandefrågans nuvarande läge

Sedan förslag om att fyren på Svenska Högarna skall upprustas — i stället för att rivas — väckts hos RAÄ, har sjöfartsverket och länsstyrelsen i Stockholms län yttrat sig i ärendet.

Sjöfartsverket har framhållit att fyren i dag är i mycket dålig kondition, att fyrens värde ur nautisk säkerhetssynpunkt kommer att upphöra i en nära framtid samt mot den bakgrunden uttalat sig för alternativen att antingen överlåta fyren i befintligt skick till annan intressent eller att riva den.

Länsstyrelsen anser att fyren är av omistligt värde och framhåller att enligt reservatsföreskrifterna får fyren inte rivas utan länsstyrelsens tillstånd.

RAÄ har i skrivelse till sjöfartsverket i juli i år framhållit bl.a. att myndigheten utpekat bl.a. Svenska Högarna som ett särskilt riksobjekt för kulturminnesvården i det aktuella området. En rivning av fyrbyggnaden skulle enligt myndighetens bedömning påtagligt skada riksintresse. Myndigheten motsätter sig en rivning och förklarar sig beredd att hos regeringen begära att fyren förklaras för statligt byggnadsminne. I skrivelsen erinras om att fyren är i dåligt skick och myndigheten förklarar sig villig att medverka i ett utrednings- och projekteringsarbete som syftar till en upprustning av fyren.

Enligt vad utskottet inhämtat har sjöfartsverket ännu inte vidtagit åtgärder för att riva fyren utan undersöker för närvarande möjligheterna att låta eventuella intressenter ta hand om fyren.

Bevarande av fäbodbruket (Kr270)

Motionen

Motionärerna hävdar att det finns risk för att fäbodbruket som har mycket gamla traditioner i Sverige kommer att försvinna. Genomsnittsåldern på brukarna är 65 år och den nya generation som vill ta över möter stora svårigheter.

I motionen hävdas att samhället framför allt stöder en handfull stora och välreklamerade fäbodar. Dessa ägs av kommuner och drivs av turist- eller hembygdsföreningar. De få verkligt levande fäbodarna som ägs och brukas av dem som bor i bygden kommer snart att vara nedlagda. Kvar — säger motionärerna — blir endast några turistjippobetonade projekt och fäbodar ombyggda till sommarstugor.

I motionen påpekas vidare att fäbodbruket är mer än kultur — det är ett sätt att leva och dessutom en form av ekologiskt anpassat jordbruk.

Motionärerna ger följande motivering för att fäbodkulturen bör få stöd.

- sysselsättningsskäl: fler arbetstillfällen i glesbygd
- landskapsvård: djuren håller efter sly och håller landskapet öppet, kulturlandskapet hålls levande
- turistnäringen: i glesbygdskommuner har turismen kommit att få en allt större betydelse: Levande fäbodar är en kulturell tillgång
- bevarande av SKB: Svensk Kullig Boskap (fjällkor och rödkulla) är den ursprungliga och uthålliga gamla svenska lantrasen, som är lämpad för valldrift och hårda klimat- och terrängförhållanden
- det kulturhistoriska värdet: en hantverkstradition hålls levande med allt vad det innebär av mat, musik, berättartradition och rötter.

Utskottet behandlade förra året en motion som var likartad med den nu aktuella. I sitt av riksdagen godkända betänkande (1988/89:KrU3) lämnade utskottet en redovisning för de undersökningar av fäbodbrukets utbredning och betydelse i Sverige som genomförts av fäbodkommittén inom Riksförbundet för hembygdsvård samt för en rapport utarbetad inom länsstyrelsen i Jämtlands län. I rapporten Fäbodbruket – hotad näring (serien Länsstyrelsen informerar Serie A nr 3 1982) konstaterades bl.a. följande.

Om fäbodväsendet skall kunna överleva behöver det stöd från det allmänna. Brukarna själva har i sina förslag till åtgärder angivit upprustning av byggnader, hjälp med mjölkhantering, avbytare och stängsel som angelägna områden för stöd. Det som står på spel är dock inte bara själva fäboddriften utan också alla de små jordbruk som i dag är beroende av buföring för sin överlevnad.

De levande fäbodarna representerar också en viktig resurs för turistnäringen och är mycket uppskattade av tillresande. Å andra sidan utgör turismen och fritidshusbebyggelsen ofta ett stort hinder för fäbodbrukarna. Brukarna själva vill i stor utsträckning helst slippa pressen från turismen och förordar stränga restriktioner framför allt på bebyggelse på vallarna.

Utskottet redovisade även att Stiftelsen Turismutveckling i Östersund bedriver ett projekt "Levande fäbodar" som syftar till att sammankoppla turism och fäbodar och genom informationskampanjer öka intresset för att bevara fäbodkulturen.

Utskottet som avstyrkte motionen framhöll att det är angeläget att fäbodkulturen kan bevaras. Härför krävs insatser från samhällets sida. Utskottet påpekade att stöd har utgått från medel som står till RAÄ:s och naturvårdsverkets förfogande.

Utskottet

Inledning

I betänkandet behandlas ett antal motioner som rör kulturminnesvården. Flertalet av motionsyrkandena avser innehållet i kulturminneslagen eller bestämmelser som har anknytning till denna. Lagen trädde i kraft vid det senaste årsskiftet och har således gällt under mindre än ett år. Kulturminneslagen har ersatt bl.a. fornminneslagen, byggnadsminneslagen och lagen om skydd mot utförsel av vissa kulturföremål.

Utskottet behandlar till en början vissa frågor rörande fornminnen. Därefter behandlas byggnadsminnesfrågor. Slutligen behandlar utskottet en motion om bevarande av fäbodbruket.

Utskottet har i föregående avsnitt redovisat bl.a. gällande lagbestämmelser och utredningar av betydelse för bedömningen av motionsförslagen. Med hänsyn till den utförliga framställningen i dessa avsnitt begränsar sig utskottet här till att huvudsakligen göra en bedömning av motionsförslagen.

Vissa frågor om arkeologiska undersökningar

Liksom under tidigare år tas i motioner upp frågor om åtgärder i syfte att begränsa arbetsföretagens kostnadsansvar för de arkeologiska undersökningar som måste göras för att markexploatering skall få ske. Särskilt stora kostnader uppstår vid exploatering av stadskärnorna i medeltida städer, något som kan leda till en utarmning av stadskärnorna i små, äldre städer, framhålls i en av motionerna. I två motioner hävdas att i de fall det finns ett riksintresse av arkeologiska undersökningar staten bör stå för en del av kostnaden. Beträffande innehållet i övrigt i de här aktuella motionerna — Kr256 (s), Kr334 (c) och Kr335 (c) — hänvisar utskottet till den föregående framställningen och till motionerna.

Frågan om kostnadsansvaret för arkeologiska undersökningar — särskilt i de medeltida stadskärnorna — övervägdes ingående av arkeologiutredningen. Utskottet ställde sig senast förra året enhälligt bakom de slutsatser utredningen kom fram till, nämligen att den huvudprincip som hitintills gällt för kostnadsansvaret skall gälla även i fortsättningen. Denna princip innebär att den för vars skull en fornlämning måste avlägsnas bör bekosta den arkeologiska undersökningen. Utskottet anser att det inte framkommit någon omständighet som ger anledning till att principen skall frångås. Som arkeologiutredningen anfört är det ett nationellt intresse att bevara fornlämningarna, medan det allmänt sett inte är något nationellt intresse att låta ta bort dem. Det förtjänar också påpekas att — som framhölls i budgetpropositionen 1987— ett väsentligt utökat kostnadsansvar för staten också skulle resultera i en ökad statlig planering och styrning av den arkeologiska undersökningsverksamheten och därmed påverka kommunernas och exploatörernas planering.

Även om utskottet således inte är berett att förorda en ändring av den princip på vilken lagstiftningen i här aktuellt avseende vilar, finns det skäl tillägga följande. Utskottet anslöt sig år 1987 till uttalanden i budgetpropositionen av innehåll att det var angeläget att begränsa undersökningskostnaden för arbetsföretagen utan att staten drabbas av motsvarande kostnadsökning. Som närmare utvecklas i propositionen (prop. 1986/87:100 bil. 10 s. 394) kan detta ske bl.a. genom att resultatet från tidigare undersökningar bearbetas och utvärderas med sikte på att bl.a. i möjligaste utsträckning reducera omfattningen av undersökningarna t.ex. beträffande fornlämningstyper som tidigare väl utforskats. Utskottet vill liksom förra året understryka angelägenheten

av att de åsyftade uttalandena uppmärksammas i det fortsatta arbetet rörande kulturminnesvården. Det är enligt utskottets mening samtidigt viktigt att strävan att begränsa arkeologikostnaderna inte försämrar förutsättningarna för en omsorgsfull rapportering, dokumentation och hantering av fynd från undersökningarna.

Som redovisats i det föregående finns en bidragsmöjlighet för arbetsföretag som är av begränsad omfattning. Det är dock inte realistiskt att räkna med att det blir möjligt att inom den närmaste framtiden ställa några väsentligt ökade resurser till förfogande för sådana bidrag, eftersom det finns stora behov av resurser inom en rad områden på kulturminnesvårdsområdet. Då det gäller tilläggslån, som är ränte- och amorteringsfria under viss tid, finns skäl erinra om att lånen i allt väsentligt hitintills visat sig tillräckliga, låt vara att undersökningskostnaden inte täcks fullt ut av lånen. Det ankommer på bostadsutskottet att pröva frågor rörande dessa.

Med hänvisning till det anförda avstyrker utskottet motion Kr256, motion Kr334 i här aktuell del (yrk. 1) och motion Kr335.

Dokumentation av vad som framkommer vid en arkeologisk utgrävning ingår som ett led i den arkeologiska undersökningen. Dokumentationen blir offentlig. Den tillställs alltid den som svarat för undersökningen. Det sagda innebär att motion Kr334 (c) yrkande 2 inte påkallar någon riksdagens åtgärd.

Slutligen behandlar utskottet i denna avsnitt motion Kr314 (m) i vad avser ett yrkande som syftar till att den vetenskapliga kompetens som finns inom och utom landet skall utnyttjas så att inte en monopolsituation föreligger (yrk. 8).

Som utskottet tidigare framhållit finns det inte något som hindrar att även andra institutioner än de som nu i allmänhet utför arkeologiska undersökningar utnyttjas för ändamålet. Även universitetsinstitutionerna gör undersökningar, men universiteten saknar inom detta område en särskild organisation för att kunna åta sig uppdragsverksamhet.

Med hänvisning till det anförda anser utskottet att motionsyrkandet inte bör föranleda någon riksdagens åtgärd.

Skydd för sjunkna fartyg

Till fasta fornlämningar, som åtnjuter skydd enligt bestämmelser i kulturminneslagen, hör skeppsvrak om minst 100 år kan antas ha gått sedan skeppet blev vrak. Det är bl.a. förbjudet — för annan än riksantikvarieämbetet och länsstyrelsen — att utan tillstånd bärga ett skeppsvrak som är fast fornlämning. Då det gäller andra skeppsvrak finns möjlighet för länsstyrelsen att ge ett museum eller någon annan ensamrätt till bärgning.

Enligt motionären bakom motion Kr246 (c) ger den nuvarande lagstiftningen inte tillräckligt utrymme för att säkerställa möjligheterna att också i framtiden bedriva värdefull kulturhistorisk forskning kring våra kuster. Motionären hänvisar i motionsmotiveringen till ett fall, där ett mer än 100-årigt fartyg som sjunkit utanför Öland, inte har antikvariskt skydd eftersom det sjönk år 1925. I detta fall har Kalmar museum fått ensamrätt till bärgning men endast under två år.

Utskottet anser att det är av stort värde att det utan svårighet kan avgöras om kulturminneslagen eller lagen om ensamrätt till bärgning är tillämplig då fråga uppkommer om bärgning av ett skeppsvrak. Från denna synpunkt är den nuvarande lagstiftningen tillfredsställande. Samtidigt vill utskottet inte förneka att kravet på att etthundra år förflutit sedan förlisningen, i det enskilda fallet kan vara till nackdel utifrån de intressen kulturminnesvården skall tillgodose. Att så kan vara fallet framgår av den utförliga redovisning utskottet lämnat i det föregående. Kulturminneslagen har dock varit i kraft i mindre än ett år och utskottet anser inte att vad motionären anför motiverar en omprövning i detta sammanhang av den nämnda 100-årsgränsen. Det är emellertid angeläget att, som framhölls i propositionen med förslag till lagen, att riksantikvarieämbetet gör den samlade värderingen om behovet av vidgat lagskydd för skeppsvrak och om så bedöms motiverat återkommer till regeringen med förslag till ändring av lagstiftningen. Med hänsyn till vad som anförs i motionen vill utskottet erinra om att lagen om ensamrätt till bärgning ger utrymme för en skyddstid som är längre än två år, liksom för förlängning av den tid som en gång fastställts av länsstyrelsen.

Med hänvisning till det anförda anser utskottet att motionen inte påkallar någon riksdagens åtgärd. Denna avstyrks således.

Försäljning av fornfynd

I motion Kr286 (m,fp,c,mp)) tas upp frågan av försäljning av vissa fornfynd, nämligen porslinsskärvor som bärgats från vraket av Ostindiefararen Götheborg. I motionen framhålls bl.a. att stora mängder sådana skärvor tagits upp, att de granskats och katalogiserats, att de knappast i sin helhet kan bevaras utan stora olägenheter och kostnader och att en del av skärvorna bör kunna få försäljas som souvenirer och ge ett ekonomiskt tillskott till fortsatta marinarkeologiska undersökningar.

I kulturminneslagen har det inte intagits regler som ger utrymme för en sådan försäljning som föreslås i motionen. Utgångspunkten för den reglering som skett i lagen rörande fornfynd är att dessa skall bevaras för framtiden. Som framgår av den i det föregående lämnade redovisningen torde bestämmelserna i kulturminneslagen dock inte utgöra något hinder för regeringen att i ett enskilt fall lämna tillstånd till försäljning av fornfynd. Det synsätt på kulturminnesvården som är allmänt godtaget och som återspeglas i kulturminneslagens bestämmel-

ser innebär dock att regeringen bör ge tillstånd till försäljning av fornfynd endast i undantagsfall. Vid regeringens prövning av ett ärende av här aktuellt slag är det självklart att mycket stor hänsyn måste tas till den bedömning som görs av den myndighet som är sakkunnig på området, nämligen riksantikvarieämbetet.

I början av förra året redovisade riksantikvarieämbetet synpunkter på frågan om avyttring av fornfynd från Ostindiefararen Götheborg. Myndigheten ansåg då — i enlighet med vad som redovisats i det föregående — att någon sådan försäljning inte borde komma i fråga. I enlighet med det förut sagda måste stor hänsyn tas till synpunkter från myndigheten vid en prövning av frågan om rätten till en försäljning av föremål som ingår i fornfyndet. Regeringen är emellertid inte bunden av de synpunkter myndigheten anfört eller de slutsatser den kommit till utan har liksom i andra ärenden att göra en självständig bedömning av samtliga föreliggande omständigheter. Utskottet vill för sin del peka på att det här är fråga om ett fynd som innehåller ett mycket stort antal skärvor — ca 2 miljoner vägande 2 ton — och att det kan medföra stora olägenheter och kostnader att bevara samtliga dessa för framtiden. Det bör inte ankomma på utskottet att — utöver vad som innefattas i det förut sagda — göra något uttalande om regeringen nu eller i framtiden bör ge tillstånd till försäljning av fynd från Ostindiefararen Götheborg.

Med det anförda får motion Kr286 anses besvarad.

Lagskyddet för kulturhistoriskt värdefulla parker

Motion Kr233 (fp) syftar till en översyn av den lagstiftning som ger skydd för kulturhistoriskt värdefulla miljöer i vilka ingår parker och annan värdefull naturmiljö.

Som motionären påpekar och som utförligt redovisats i det föregående har i kulturminneslagen byggnadsminnesinstitutets tillämpningsområde utvidgats till att omfatta även kulturhistoriskt synnerligen märkliga parker, trädgårdar och liknande anläggningar. Utskottet vill i anslutning härtill erinra om att lagen varit i kraft mindre än ett år och att det därför är för tidigt att bedöma om lagen i praktiken kommer att ge ett tillräckligt skydd för kulturmiljöer. Till detta kommer att det pågår ett utredningsarbete rörande naturvårdslagstiftningen, i vilket utredaren skall överväga bl.a. om naturvårdslagens bestämmelser till skydd för kulturvården är ändamålsenligt utformade. Härutöver bör erinras om att det pågår en utredning om förvaltning av vissa kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer, bl.a. herrgårdar. Det framhålls i utredningsdirektiven bl.a. att i en herrgårdsmiljö kan värde t.ex. finnas i såväl mangårdsbyggnaden med tillhörande inventarier, i parkanläggning som i övrig bebyggelse och i det omgivande kulturlandskapet.

Med hänvisning till det anförda anser utskottet att syftet med motionen kommer att tillgodoses. Den bör därför inte föranleda någon riksdagens åtgärd.

Frågan om fyren Svenska Högarna skall bli statligt byggnadsminne

I motionerna Kr260 (fp) och Kr349 (vpk) yrkas att fyren Svenska Högarna skall förklaras för statligt byggnadsminne. Fyren är konstruerad av Gustav von Heidenstam i slutet av 1800-talet. Det finns ett tiotal Heidenstamfyrar. Endast en av dem, nämligen Svenska Högarna, finns i Stockholms län.

En utförlig redovisning för bevarandefrågans läge har lämnats i det föregående. Det framgår av redovisningen bl.a. att riksantikvarieämbetet är berett att hos regeringen begära att fyren förklaras som statligt byggnadsminne.

Utskottet noterar att såväl länsstyrelsen som riksantikvarieämbetet med styrka uttalat sig för ett bevarande av fyren, något som skulle garanteras genom en byggnadsminnesförklaring. Utskottet vill i sammanhanget återupprepa vad utskottet anförde i sitt av riksdagen godkända betänkande rörande regeringens förslag till kulturminneslag (bet. KrU 1987/88:21 s. 18). Utskottet anförde att det är nödvändigt att man inom hela den statliga organisationen — inkl. de affärsdrivande verken — också i praktiken lever upp till de krav som ställs för insatser för skydd av kulturhistoriskt värdefulla byggnader.

Utskottet anser sig mot bakgrund av det anförda ha befogad anledning utgå från att det betydande kulturhistoriska värde som fyren Svenska Högarna representerar kommer att beaktas i den fortsatta handläggningen av det aktuella ärendet.

Frågan om fyren skall förklaras för statligt byggnadsminne får prövas i vederbörlig ordning. Motionerna bör därför inte föranleda någon riksdagens åtgärd.

Bevarande av fäbodbruket

Fäbodbrukets svåra situation uppmärksammas i motion Kr270 (mp). Motionärerna anser att det finns risk för att fäbodbruk som en del av ett fungerande jordbruk kommer att försvinna. De vill därför att regeringen skall låta utarbeta förslag till åtgärder för att utveckla fäbodbruket.

Vid behandlingen hösten 1988 av motionsförslag med i huvudsak samma syfte lämnade utskottet (1988/89:KrU3) en utförlig redovisning av undersökningar av fäbodbrukets utbredning och aktuella situation som bl.a. utarbetats inom länsstyrelsen i Jämtlands län samt för vissa insatser för att öka intresset för att bevara fäbodkulturen som bl.a. Stiftelsen Turismutveckling i Östersund har gjort.

Utskottet framhöll att fäbodkulturen är en väsentlig del av vårt svenska kulturarv och att det är angeläget att fäbodkulturen kan bevaras. Detta kräver dock, ansåg utskottet, insatser från samhällets sida. Utskottet hänvisade i detta sammanhang till att de ovan nämnda inventeringarna borde kunna ge underlag för förslag om åtgärder. Med hänvisning härtill samt till existerande möjligheter att få stöd till fäbodbruk avstyrkte utskottet motionen som avslogs av riksdagen.

Enligt vad utskottet inhämtat har företrädare för länsstyrelserna i Kopparbergs och Jämtlands län, lantbruksnämnden i Kopparbergs län, länsmuseet i Jämtlands län samt Stiftelsen Turismutveckling i Östersund vid en sammankomst i augusti 1989 diskuterat olika åtgärder för att stödja fäbodbrukaren. Vidare har ett förslag till utbildning i fäbodrift utarbetats inom Stiftelsen Turismutveckling.

Mot här angiven bakgrund konstaterar utskottet med tillfredsställelse att frågan om hur fäbodbruket skall kunna bevaras uppmärksammas inom de län där fäbodbruk förekommer ännu i större utsträckning. Utskottet anser därför att det inte finns anledning att föreslå någon riksdagens åtgärd med anledning av motionen.

Hemställan

Utskottet hemställer

1. beträffande *kostnadsansvaret för arkeologiska undersökningar*
att riksdagen avslår motionerna 1988/89:Kr256, 1988/89:Kr334 yrkande 1 och 1988/89:Kr335,

res. 1 (m,fp,c)

2. beträffande *dokumentation av arkeologiska utgrävningar*
att riksdagen avslår motion 1988/89:Kr334 yrkande 2,

3. beträffande *konkurrens vid arkeologiska undersökningar*
att riksdagen avslår motion 1988/89:Kr314 yrkande 8,

res. 2 (m)

4. beträffande *skydd för sjunkna fartyg*
att riksdagen avslår motion 1988/89:Kr246,

5. beträffande *försäljning av vissa fornfynd*
att riksdagen avslår motion 1988/89:Kr286,

6. beträffande *lagskyddet för kulturhistoriskt värdefulla parker*
att riksdagen avslår motion 1988/89:Kr233,

7. beträffande *fyren Svenska Högarna*
att riksdagen avslår motionerna 1988/89:Kr260 och 1988/89:Kr349,

8. beträffande *bevarande av fäbodbruket*
att riksdagen avslår motion 1988/89:Kr270,

Stockholm den 4 oktober 1989

På kulturutskottets vägnar

Ingrid Sundberg

Närvarande: Ingrid Sundberg (m), Åke Gustavsson (s), Maja Bäckström (s), Berit Oscarsson (s), Jan-Erik Wikström (fp), Jan Hyttring (c), Anders Nilsson (s), Lars Ahlmark (m), Sylvia Pettersson (s), Erkki Tammenoksa (s), Leo Persson (s), Lars Ahlström (m), Margareta Fogelberg (fp), Stina Gustavsson (c), Alexander Chrisopoulos (vpk), Kaj Nilsson (mp) och Ingegerd Sahlström (s).

Reservationer

1. Kostnadsansvaret för arkeologiska undersökningar (mom. 1)

Ingrid Sundberg (m), Jan-Erik Wikström (fp), Jan Hyttring (c), Lars Ahlmark (m), Lars Ahlström (m), Margareta Fogelberg (fp) och Stina Gustavsson (c) anser

dels att den del av utskottets yttrande som på s. 19 börjar med "Som redovisats" och slutar med "och motion Kr335" bort ha följande lydelse:

Det finns, som redovisats i det föregående, en bidragsmöjlighet för sådana arbetsföretag som är av begränsad omfattning. Enligt utskottets mening finns det anledning att ställa ökade resurser till förfogande för bidrag av angivet slag. Om så sker skapas bl.a. en ökad förståelse bland allmänheten för den huvudprincip på området som gäller och som bör gälla även i fortsättningen. Det bör ankomma på regeringen att i den kommande budgetberedningen överväga möjligheterna att föreslå en ökad medelsanvisning för bidrag till kulturmiljövård, som ger utrymme för den i det föregående förordade bidragsuppräkningen. Vad utskottet sålunda anfört med anledning av motion Kr256, motion Kr334 i här aktuell del (yrk. 1) och motion Kr335 bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna

dels att moment 1 i utskottets hemställan bort ha följande lydelse:

> 1. beträffande *kostnadsansvaret för arkeologiska undersökningar*
>
> att riksdagen med anledning av motionerna 1988/89:Kr256, 1988/89:Kr334 yrkande 1 och 1988/89:Kr335 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet anfört.

2. Konkurrens vid arkeologiska undersökningar (mom. 3)

Ingrid Sundberg, Lars Ahlmark och Lars Ahlström (alla m) anser

dels att den del av utskottets yttrande som på s. 19 börjar med "Som utskottet" och slutar med "riksdagens åtgärd" bort ha följande lydelse:

Arkeologiska undersökningar utförs i allmänhet av riksantikvarieämbetet men i viss utsträckning av regionala och kommunala museer. Rent formellt finns det inte något som hindrar att även andra institutioner än de som nu utför sådana undersökningar utnyttjas för ändamålet. I praktiken är emellertid situationen den att det är svårt för en institution utanför den angivna kretsen att få ett undersökningsuppdrag. Utskottet anser att regeringen bör vidta åtgärder för att motverka den rådande monopolsituationen. Det bör bli lättare för universitetsinstitutioner och för enskilda företag med kompetens på området att på anbudsbasis konkurrera om sådana uppdrag som här är i fråga. Det sagda bör gälla oavsett om institutionerna eller företagen är svenska eller utländska.

Vad utskottet sålunda anfört bör riksdagen med anledning av motionen i här aktuell del som sin mening ge regeringen till känna.

dels att moment 3 i utskottets hemställan bort ha följande lydelse:

3. beträffande *konkurrens vid arkeologiska undersökningar*

att riksdagen med anledning av motion 1988/89:Kr314 yrkande 8 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet anfört,

3. Bevarande av fäbodbruket (mom. 8)

Jan Hyttring (c), Stina Gustavsson (c) och Kaj Nilsson (mp) anser

dels att den del av utskottets yttrande som på s. 23 börjar med "Mot här" och slutar med "av motionen" bort ha följande lydelse:

Utskottet delar motionärernas uppfattning att det krävs aktiva insatser från samhällets sida om fäbodbruket skall kunna bevaras i Sverige.

De i och för sig lovvärda initiativ och åtgärder som vidtagits är inte tillräckliga för att säkerställa att fäbodbruket kan fortleva och utvecklas som naturlig del av ett fungerande jordbruk. Enligt utskottets mening bör därför de problem av miljömässig och näringspolitisk natur som är förknippade med fäboddrift närmare utredas. Utskottet ansluter sig även i övrigt till vad som motionärerna anför om fäbodbrukets betydelse. Vad utskottet här anfört bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

dels att moment 8 i utskottets hemställan bort ha följande lydelse:

8. beträffande *bevarande av fäbodbruket*

att riksdagen med bifall till motion 1988/89:Kr270 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet anfört.